

Μανόλης Χατζηδάκης
Πρόεδρος ΧΑΕ

ΕΚΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΕΚΑΤΟ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
(1884-1984», Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, 6 Οκτωβρίου 1984 – 30 Ιουνίου 1985)

Πρόλογος στον κατάλογο

Η ΕΚΘΕΣΗ ΤΩΝ ΕΚΑΤΟ ΧΡΟΝΩΝ ΤΗΣ ΧΑΕ

Δεν είναι πολλές οι επιστημονικές εταιρείες που μπορούν στις ημέρες μας να εορτάσουν τα Εκατό Χρόνια από την ίδρυση τους. Όσο προχωρεί ο αιώνας μας προς το τέλος του θα είναι συχνότερες οι αντιστοιχίες των ημερομηνιών με εκείνες του φθίνοντος 19ου, οι οποίες σημάδευαν το ξεκίνημα επιστημονικών συσπειρώσεων, χαρακτηριστικών μιας αρχόμενης τάσης για εθνική αυτογνωσία. Οι λίγες, οι πιο σωστές στην αρχική σύλληψη του αντικειμένου εταιρείες, έχουν επιζήσει ως σήμερα. Ανάμεσα σ' αυτές η Χριστιανική Αρχαιολογική Εταιρεία, που ξεκίνησε το Δεκέμβριο του 1884, παραμένει ακμαία και ζωντανή και αυτό μαρτυρεί πόσο σωστά ξεκίνησε, άσχετα με τις επιστημονικές δυνατότητες των ιδρυτών.

Το καταστατικό της όριζε ότι «σκοπός της Εταιρείας εστί η περισυναγωγή καί διάσωσης των εν Ελλάδι ή άλλαχού ευρισκομένων της Χριστιανικής αρχαιότητος μνημείων και ιερών κειμηλίων ων ή σπουδή καί μελέτη συμβάλλουσι προς διαφώτισιν της καθόλου ενιαίας πατρώας ημών ιστορίας καί τέχνης». Με το διαφωτιστικό αυτό κείμενο εκφράζονται οι ιδέες μιας εκλεκτής πλειάδας πολιτών για την ενότητα της ελληνικής ιστορίας (Παπαρρηγόπουλος): εκφράζεται έμμεση διαμαρτυρία για την παραγνώριση και συχνά την αδίστακτη καταστροφή των μνημείων μιας μακρόχρονης εποχής, από το Χριστό ως τις ημέρες τους· τέλος, διακηρύσσεται ότι άμεσος σκοπός είναι η μελέτη και διάσωση των μνημείων και η αποθησαύριση «κειμηλίων» για να σωθούν. Για τη μελέτη των μνημείων έγινε, σε αρκετή για την εποχή έκταση, καταγραφή και συχνά αποτύπωση και φωτογράφιση εκκλησιών, πολύτιμο υλικό με το οποίο ελάχιστοι καταγίνονταν τότε, καταχωρημένο στα δέκα πρώτα Δελτία (1892-1911). Το φωτογραφικό αρχείο διατηρείται (κατάλογος στον τόμο Θ' (1910) του Δελτίου) πάντοτε χρήσιμο.

Στο σκοπό της περισυναγωγής επιδόθηκε με ιδιαίτερο ζήλο η ΧΑΕ. Εκτός από τα διαβήματα τα προσωπικά, κατόρθωσε να προκαλέσει εγκυκλίους της Ιεράς Συνόδου το 1890, καθώς και του Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως, που προτρέπουν μονές και εκκλησίες να προσφέρουν στη ΧΑΕ κειμήλια και χρηματική βοήθεια. Το αποτέλεσμα των ενεργειών της ήταν ότι άρχισαν να συγκεντρώνονται «κειμήλια» και έργα τέχνης από παντού. Δεν ήταν πάντα ακριβώς αυτά που θα εννοούσαμε σήμερα ότι ενδιαφέρουν για μουσειακή συλλογή, αλλά πρέπει να σημειωθούν δύο τουλάχιστον πλευρές αυτής της αξιέπαινης συλλεκτικής δραστηριότητας. Η μία είναι ότι σε λίγα χρόνια συγκεντρώθηκε σημαντικός αριθμός «κειμηλίων» — ενίοτε άνισης αξίας, γιατί περιλάμβανε από σπάνια και πολύτιμα έργα, όπως το χρυσόβουλο για τα προνόμια της Μονεμβασιάς με την εξαιρετή μικρογραφία του αυτοκράτορα Ανδρόνικου του Β', ως ένα φιαλίδιο με νερό του Ιορδάνη ποταμού —, ώστε σύντομα να αποτελεσθεί ένα, μουσείο ανοικτό στο κοινό.

Η άλλη πλευρά είναι ότι το μέγιστο και πιο αξιόλογο μέρος της συλλογής αποτελέστηκε από δωρεές πατριαρχών, αρχιερέων — το χρυσόβουλλο είχε προσφέρει ο μητροπολίτης Κυθήρων — μονών, ιερωμένων και πολλών ιδιωτών (κατάλογοι προσφορών δημοσιεύονται σε κάθε τεύχος του Δελτίου). Χωρίς να κάνουμε δυσάρεστες συγκρίσεις με τη σημερινή διάθεση για συνεργασία, πρέπει να σημειωθεί ότι το φαινόμενο αυτό της καθολικής σχεδόν συναίνεσης στους σκοπούς της ΧΑΕ αποτέλεσε πολύτιμη προσφορά της στην εμπέδωση του ενδιαφέροντος για τα τεκμήρια του μεσαιωνικού και νεότερου ακόμη παρελθόντος — της κληρονομιάς που λέμε σήμερα —, αλλά και αξιοπρόσεκτη μαρτυρία για τη στάση του ελληνικού κοινού, ελεύθερου και υπόδουλου, απέναντι στη στροφή αυτή του ενδιαφέροντος για μια παραγνωρισμένη εποχή.

Η συλλογή γίνεται με ρυθμό πολλών αντικειμένων το χρόνο. Ο σωστός υπολογισμός είναι δύσκολος, γιατί η αναγραφή στο Δελτίο είναι συνοπτική. Π.χ. στο 1903 αναγράφονται εισαγόμενα

910, από τα οποία τα 573 είναι «διάφορα», 7 χειρόγραφα, 1 χρυσόβουλλο και 314 φωτογραφίες. Πάντως, το Μάρτιο του 1890, γίνονται τα εγκαίνια ενός Μουσείου σε οίκημα της Ιεράς Συνόδου, στην Πλατεία Αγίου Γεωργίου του Καρύτση. Ύστερα όμως από περιπλανήσεις, μεταφέρεται για λίγους μήνες στα υπόγεια του Πολυτεχνείου, κατά το τέλος του 1892 στα υπόγεια του Μητροπολιτικού Μεγάρου της οδού Αγίας Φιλοθέης και, τέλος, το 1893 μεταφέρονται οι συλλογές σε αίθουσα του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου. Διαρκώς πλουτιζόμενο και με αυξανόμενο αριθμό επισκεπτών, αποκτά και οδηγό.

Το 1906 δημοσιεύεται από τον Γ. Λαμπάκη Κατάλογος και Ιστορία του Μουσείου Χριστιανικής Τέχνης, με δεύτερη έκδοση το 1908. Στο Αρχαιολογικό Μουσείο παραμένει ως το 1923, οπότε το μεγαλύτερο μέρος των συλλογών μεταφέρεται στα υπόγεια του μεγάρου της Ακαδημίας και ενώνονται με τις συλλογές ενός υποτυπώδους Βυζαντινού Μουσείου, που είχε ιδρυθεί το 1914 με πρώτο διευθυντή τον Καθηγητή Αδαμάντιο Αδαμαντίου και το 1924 τον Καθηγητή Γεώργιο Σωτηρίου. Ένα μικρό μέρος αμφίων και άλλων μικροτεχνημάτων μεταφέρθηκε συγχρόνως στο Μουσείο Χειροτεχνημάτων (δηλαδή το τωρινό Μουσείο Κοσμητικών Τεχνών).

Οι μεταφορές αυτές στα δύο κρατικά μουσεία γίνονται με τον ρητόν όρο «ως παρακατα-θήκην και προς φύλαξιν» (Έγγραφο Υπουργείου. Δελτίο ΧΑΕ, περ. Β'-τ. Α', τεύχ. α' (1924), σ. 88) και σύμφωνα με το άρθρο 3 του νέου καταστατικού του 1923: «Η Έταιρεία έχει την κυριότητα της συλλογής έξ εικόνων, αμφίων καί λοιπών αντικειμένων ήτις κηρύσσεται αναπαλλοτρίωτος. Η Έταιρεία διατηρεί Μουσείον, ελλείψει δε Μουσείου παραδίδει την συλλογήν ως παρακαταθήκην εις τα υπό του Κράτους ενδεικνύμενα κατάλληλα Μουσεία» (Καταστατικό, στο ίδιο, σ. 83). Ο όρος επαναλαμβάνεται και στα μεταγενέστερα καταστατικά.

Ο άνθρωπος που ενσάρκωσε τους αρχικούς σκοπούς της ΧΑΕ ήταν ο Γεώργιος Λάμπα-κης, διδάκτωρ της Ερλάγγης, που δεν μπόρεσε να ξεπεράσει τον τίτλο του υφηγητού της Χριστιανικής Αρχαιολογίας. Προσωπικότητα ιδιόρρυθμη, με περισσότερο πάθος και λιγότερη επιστήμη, ήταν αυλικός στο επάγγελμα και συνάμα φίλος της αγγλικανικής εκκλησίας. Αλλά χάρη σ' αυτόν, στην αέναη κινητικότητα του στις ελληνικές περιοχές, ελεύθερες και υπόδουλες, συνδυασμένη με τις επαγγελματικές του υποχρεώσεις, συγκεντρώθηκαν πολυάριθμες πληροφορίες, περιγραφές και επιγραφές, που δημοσιεύθηκαν στο Δελτίο, καθώς και το πολύτιμο φωτογραφικό αρχείο. Προπάντων όμως προέχει η μεγάλη συλλογή της ΧΑΕ που περιλαμβάνει 10.000 αντικείμενα (κατάλογος 1908). Σημειώνουμε εκτός από το χρυσόβουλλο που μνημονεύθηκε, 137 χειρόγραφους κώδικες και μεγάλο αριθμό φορητών εικόνων, ανάμεσα στις οποίες βρίσκονται μερικές από τις σημαντικότερες του Μουσείου, όπως ο άγιος Αντώνιος του Δαμασκηνού, οι εικόνες του Εμμανουήλ Τζάνε, και πολλές άλλες, επώνυμων και ανώνυμων ζωγράφων. Με το θάνατο του Λαμπάκη (1914) σταμάτησαν οι εισφορές και συλλογές και όταν το 1923 ξαναζωντάνεψε η ΧΑΕ είχαν απαγορευθεί οι ιδιωτικές συλλογές. Αυτή την αέναη αλλά και καθοριστική παρουσία των συλλογών της ΧΑΕ που σχηματίσθηκαν στη διάρκεια των πρώτων 26 χρόνων (1884-1910) της ζωής της, στο Βυζαντινό Μουσείο, θελήσαμε να θυμίσουμε με την ευκαιρία της Έκθεσης των νεότερων αποκτημάτων του Μουσείου, που, όπως αποδεικνύει η Έκθεση, συνεχίζει την «περισυναγωγήν» των κειμηλίων της πατρώας ιστορίας και τέχνης με ζήλο αντάξιο του προ εκατονταετίας προδρόμου του.

Μανόλης Χατζηδάκης Πρόεδρος ΧΑΕ